

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

เรื่อง ประชาธิปไตยกับบทบาทสถานศึกษาและชุมชน
ในการพัฒนาส่งเสริมอัตลักษณ์วิถีไทย

จัดทำโดย
รศ.ดร.ไยอนงค์ ทิมสุวรรณ
รหัส ๕๘๐๓๒๖

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๓
วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ
สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ประชาธิปไตยกับบทบาทสถานศึกษาและชุมชน ในการพัฒนาส่งเสริมอัตลักษณ์วิถีไทย

รศ.ดร.โยอนงค์ ทิมสุวรรณ^๑

บทคัดย่อ

สถานศึกษาชั้นพื้นฐานและชุมชนนับได้ว่าเป็นหน่วยเล็กๆ ของสังคมที่มีความสำคัญในการนำนโยบายต่างๆ ไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จอย่างแท้จริง ซึ่งการที่ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครองมีความตระหนักและเห็นความสำคัญความจำเป็น ตลอดจนประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างแก่นักเรียน มีการจัดสภาพแวดล้อม บรรยากาศและการเรียนการสอน ที่เอื้ออำนวยต่อการเกิดพฤติกรรมประชาธิปไตย ก็จะทำให้เด็กเกิดพฤติกรรมประชาธิปไตยได้ นอกจากนี้ หากมีการส่งเสริมให้ประชาชนได้รับการปลูกฝังประชาธิปไตย ได้รับความรู้ ได้ฝึกฝน อบรม เห็นตัวอย่างทั้งจากโรงเรียนและจากบริบทของชุมชนในสังคมที่สอดแทรกอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิต เด็กเยาวชน ประชาชน และชุมชนก็จะมีพฤติกรรมประชาธิปไตยเพิ่มขึ้น ซึ่งการใช้พลังในทุกๆ ระดับของสังคมเป็นกลไกขับเคลื่อนการพัฒนาผ่านวิถีการสร้างเสริมประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริงในสังคม น่าจะสามารถทำให้เกิดความยั่งยืนในทุกมิติของการพัฒนา ทั้งในมิติของการพัฒนาวิถีประชาธิปไตย มิติของการพัฒนาคุณภาพทรัพยากรมนุษย์ และมิติของการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าอย่างมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

ทั้งนี้ ผู้เขียนเล็งเห็นถึงความสำคัญของการปลูกฝังประชาธิปไตยให้กับนักเรียนในสถานศึกษา โดยผู้บริหารสถานศึกษา ครู และที่สำคัญคนในชุมชน ซึ่งจะสามารถเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมและสร้างต้นแบบที่ดีในสังคมให้เด็กและเยาวชนได้ซึมซับวิถีของประชาธิปไตยในทุกมิติทุกระดับอย่างแท้จริง และยังเป็นการพัฒนาส่งเสริมวิถีประชาธิปไตยแบบไทยซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทยที่ยั่งยืนของชุมชนได้อีกทางหนึ่งด้วย โดยต้องดำเนินการให้มีประสิทธิภาพ เพื่อให้เด็กนักเรียนมีพฤติกรรมประชาธิปไตยทั้งด้านวิถีชีวิตและระบบประชาธิปไตยตามเจตนารมณ์อย่างแท้จริง จึงเขียนบทความนี้เพื่อเป็นแนวความคิดในการสร้างเสริมประชาธิปไตยทั้งในระดับสถานศึกษาและระดับชุมชนต่อไป อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมีแนวความคิดในการพัฒนาปลูกฝังประชาธิปไตยในสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสม ดังนี้

- ๑) การเตรียมการก่อนดำเนินการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน ผู้บริหารสถานศึกษาควรมีการประชุม วางแผน กำหนดแนวทางร่วมกับคณะครู มีการแต่งตั้งทีมงานอย่างเหมาะสมชัดเจน และควรมีการเตรียมวางแผนงานร่วมกับทุกฝ่าย มีการสำรวจหาข้อมูลสภาพปัจจุบัน ปัญหา เพื่อใช้เป็นแนวปฏิบัติ มีการสร้างความตระหนัก จิตสำนึกให้เกิดขึ้นกับครูทุกคน ควรจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอ และควรนำครูไปทัศนศึกษาดูงาน
- ๒) การดำเนินงานสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนตามแผนงานที่วางไว้จัดกิจกรรมฝึกให้นักเรียนได้ฝึกการทำงานเป็นกระบวนการกลุ่ม ควรให้ทุกคนมีส่วนร่วม ควรดำเนินการอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องอย่างจริงจัง
- ๓) การวางแผนจัดกิจกรรมโครงการโรงเรียนต้นแบบการพัฒนาประชาธิปไตยสู่ชุมชน
- ๔) โรงเรียนควรจัดให้มีคณะกรรมการประเมินผลการสร้างเสริมประชาธิปไตย และผู้บริหารควรติดตาม ควบคุมกำกับ ดูแล งานสร้างเสริมประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่องตามแผนงานการประเมิน
- ๕) ส่งเสริมให้ครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ใช้วิถีการประชาธิปไตยในห้องเรียนการทำโครงการ การทำงานเป็นกลุ่ม เป็นแหล่งฝึกปฏิบัติให้นักเรียนเกิดพฤติกรรมวิถีชีวิตประชาธิปไตย และผู้บริหารสร้างบรรยากาศการทำงานที่เป็นกันเองกับคณะครูนักเรียนให้เป็นตัวอย่างวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย
- ๖) สนับสนุนให้ครู นักเรียน สร้างความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างใกล้ชิด ผู้บริหารควรเข้าไปเป็นที่ปรึกษาให้แก่ชุมชน เพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยในชุมชน

การพัฒนาปลูกฝังประชาธิปไตยในชุมชนผ่านการสร้างอัตลักษณ์พื้นที่อย่างสร้างสรรค์ เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

เน้นการใช้อัตลักษณ์พื้นที่เป็นสิ่งนำให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในทุกๆ ระดับ มีการศึกษาลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่นำมาเสนอให้เห็นชัดเจนมากขึ้น วางแผนอย่างเป็นระบบ และส่งเสริมอย่างเป็นรูปธรรมต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนในระยะยาว กล่าวคือ มีการนำหลักประชาธิปไตย ทั้ง สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค การรับฟังความคิดเห็น การมีส่วนร่วมในทุกมิติ และหลักวิถีทางแห่งการยอมรับ “เสียงข้างมาก” มาใช้ในวิถีชีวิตจริงของชุมชน ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ร่วมตรวจสอบ ร่วมรับผล และร่วมรักษา เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่มั่นคง สร้างความมั่งคั่งให้กับคนในชุมชน และเกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง โดยมีแนวทางพอสังเขป ดังนี้

- ๒.๑ การค้นหา กำหนด ทำให้เป็นที่ประจักษ์ และการรักษาอัตลักษณ์พื้นที่ให้คงอยู่สืบไป

^๑รศ.ดร.โยอนงค์ ทิมสุวรรณ กรรมการผู้จัดการ บริษัทเลยโซลาร์ซัพพลาย จำกัด

ส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในพื้นที่เป็นผู้ร่วมการค้นหา กำหนด ยืนยัน และจรรโลงอัตลักษณ์พื้นถิ่นตน โดยเริ่มตั้งแต่กำหนดองค์ประกอบในการค้นหาอัตลักษณ์พื้นถิ่น กระบวนการที่ต้องดำเนินการ ระบุอัตลักษณ์ในด้านต่างๆ ของแต่ละพื้นที่ สร้างจิตสำนึก ความภาคภูมิใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์พื้นถิ่น ไปในชุมชนทุกกลุ่มคนทุกเพศทุกวัยในพื้นที่ สร้างบทบาทผู้สืบทอดอัตลักษณ์พื้นถิ่นให้แก่กลุ่มบุคคลต่างๆ ในชุมชน สร้างชื่อให้เป็นที่รู้จัก (branding) จัดทำฐานข้อมูลและแผนที่อัตลักษณ์

๒.๒ การใช้อัตลักษณ์พื้นถิ่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

เมื่อสามารถค้นหาอัตลักษณ์ของชุมชนได้แล้ว ก็ส่งเสริมให้นำมาสร้างผลิตภัณฑ์สินค้าของที่ระลึก เกี่ยวกับอัตลักษณ์พื้นถิ่นที่มีลักษณะต่อยอด มีความคิดสร้างสรรค์ (Creative) มีการแบ่งกลุ่มพื้นที่ (Zoning) สร้างความต่อเนื่องของกิจกรรมส่งเสริมอัตลักษณ์ สร้างคุณค่ามาตรฐานสู่คุณค่าอัตลักษณ์ระดับมาตรฐานสากล สร้างพันธมิตร เครือข่าย จับกลุ่มรูปแบบท่องเที่ยว และมุ่งเน้นใช้อัตลักษณ์พื้นถิ่นเพื่อเพิ่มขีดความสามารถการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวในเวทีนานาชาติ

บทนำ

ประชาธิปไตยเป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งสำหรับคนไทยทุกคน เพราะการดำรงชีวิตวิถีทางของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขนั้นเหมาะสมกับประเทศไทยยิ่ง ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนได้มีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ

สถานศึกษาขั้นพื้นฐานและชุมชนนับได้ว่าเป็นหน่วยเล็กๆ ของสังคมที่มีความสำคัญในการนำนโยบายต่างๆ ไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จอย่างแท้จริง โดยครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา^๒ และผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดที่จะผลักดัน สนับสนุนและส่งเสริมในการวางรากฐานวิถีชีวิตประชาธิปไตยให้กับนักเรียน คือ ผู้บริหารสถานศึกษา เนื่องจากเป็นผู้ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ควบคุมบังคับบัญชากิจการต่างๆ ในโรงเรียนให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา^๓ ซึ่งการที่ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครองมีความตระหนักและเห็นความสำคัญความจำเป็น ตลอดจนประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างแก่นักเรียน มีการจัดสภาพแวดล้อม บรรยากาศและการเรียนการสอน ที่เอื้ออำนวยต่อการเกิดพฤติกรรมประชาธิปไตย ก็จะทำให้นักเรียนเกิดมีพฤติกรรมประชาธิปไตยได้ นอกจากนี้ หากมีการส่งเสริมให้ประชาชนได้รับการปลูกฝังประชาธิปไตย ได้รับความรู้ ได้ฝึกฝน อบรม เห็นตัวอย่างทั้งจากโรงเรียนและจากบริบทของชุมชนในสังคมที่สอดแทรกอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิต เด็กเยาวชน ประชาชน และชุมชนก็จะมีพฤติกรรมประชาธิปไตยเพิ่มขึ้น ซึ่งการใช้พลังในทุกๆ ระดับของสังคมเป็นกลไกขับเคลื่อนการพัฒนาผ่านวิถีการสร้างเสริมประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริงในสังคม น่าจะสามารถทำให้เกิดความยั่งยืนในทุกมิติของการพัฒนา ทั้งในมิติของการพัฒนาวิถีประชาธิปไตย มิติของการพัฒนาคุณภาพทรัพยากรมนุษย์ และมิติของการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน

ผู้เขียนเห็นว่า การปลูกฝังประชาธิปไตยให้กับนักเรียนในสถานศึกษา โดยผู้บริหารสถานศึกษา ครู และที่สำคัญคนในชุมชนจะสามารถเสริมสร้างการมีส่วนร่วมและสร้างต้นแบบที่ดีในสังคมให้เด็กและเยาวชนได้ซึมซับวิถีของประชาธิปไตยในทุกมิติทุกระดับอย่างแท้จริง และยังเป็นการพัฒนาส่งเสริมอัตลักษณ์วิถีประชาธิปไตยแบบไทยเพื่อนำมาใช้สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทยที่ยั่งยืนของชุมชนได้อีกทางหนึ่งด้วย จึงสมควรทำความเข้าใจถึงความจำเป็นนี้ เนื้อหา หลักประชาธิปไตย รวมทั้งบทบาทของสถานศึกษาและชุมชนในการสร้างเสริมประชาธิปไตย ดังนี้

ประชาธิปไตย (Democracy)

คำว่า “ประชาธิปไตย” ประกอบด้วยคำว่า “ประชา” หมายถึง หมู่คนคือปวงชน กับคำว่า “อธิปไตย” หมายถึงความเป็นใหญ่ ดังนั้น คำว่า “ประชาธิปไตย” จึงหมายถึง “ความเป็นใหญ่ของปวงชน”

นอกจากนี้ ราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” ไว้ในหนังสือพจนานุกรมของทางราชการว่า “แบบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่”

ทั้งนี้ พึงเข้าใจว่าการที่ปวงชนจะมีความเป็นใหญ่ในการแสดงออกในทุกมิติได้ก็จำเป็นที่ชนทุกคนรวมกันเป็นปวงชนนั้นต้องมี “สิทธิและหน้าที่ของมนุษยชน” อันเป็นสิทธิและหน้าที่ตามธรรมชาติของทุกคนที่เกิดมาเป็นมนุษย์ คือ สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคซึ่งมนุษย์จะต้องใช้พร้อมกันกับหน้าที่ มิให้เกิดความเสียหายแก่เพื่อนมนุษย์อื่นและหมู่คนอื่นหรือปวงชนเป็นส่วนรวม ถ้าชนส่วนมากซึ่งเป็น “สามัญชน” ถูกตัดสิทธิมนุษยชนโดยให้มีหน้าที่แต่อย่างเดียว สามัญชนก็มีลักษณะเป็นทาส หรือข้าไพร่ของชนส่วนน้อยซึ่งมีสิทธิใหญ่ยิ่งหรือ “อภิสิทธิ์ชน” แบบการปกครองจึงไม่ใช่ประชาธิปไตย ถ้าสามัญชนมีสิทธิมนุษยชนอย่างเดียว โดยไม่มีหน้าที่ มนุษยชนแบบการปกครองก็เกินขอบเขตของประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตาม “ประชาธิปไตย” อาจใช้ใน ๓ ความหมายใหญ่ๆ ซึ่งถ้ากำหนดเป็นวงรอบหรือฐานะใหญ่ๆ ๓ ฐานะ ได้แก่ใน ๑) เชิงความคิด ๒) รูปแบบการปกครอง และ ๓) วิถีชีวิต ดังนี้

- ในวงรอบหรือฐานะเป็นปรัชญา ทฤษฎีหรืออุดมการณ์ทางการเมืองในความหมายนี้มุ่งไปในเรื่องของความคิด เป็นสภาพทางมโนกรรม (การกระทำทางใจซึ่งแตกต่างจากกายกรรมและวจีกรรม) ทั้งของชนระดับนำ (elites) และคนทั่วไป (ordinary citizens)
- ในวงรอบหรือฐานะเป็นรูปแบบการปกครองเป็นการพิจารณาในเชิงโครงสร้างของรัฐบาลแบบประชาธิปไตย เช่น เป็น ๑) ระบบรัฐสภา ๒) ระบบประธานาธิบดี
- ในวงรอบหรือฐานะวิถีชีวิต (way of life) ได้แก่ ๑) วิถีทางแห่งการยอมรับ “เสียซึ่งมาก” ๒) การมีใจกว้าง ๓) มีขันติธรรม ๔) การไม่ใช้ความรุนแรงแก้ปัญหา และ ๕) การมีความเอาใจใส่ในกิจการบ้านเมือง อันเป็นเรื่องการประพฤติปฏิบัติในสังคม

“ประชาธิปไตย” ใช้กันอย่างแพร่หลายและยอมรับกันได้ง่าย ดังปรากฏว่า **ผู้คนในประเทศเผด็จการก็อ้างว่าระบบของตนเป็นประชาธิปไตย**

^๒ สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. รายงานปฏิรูปการศึกษาต่อประชาชน. กรุงเทพฯ :สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. ๒๕๔๔, หน้า ๗.

^๓ พันธ หันนาคินทร์. หลักการบริหารโรงเรียน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๒๙, หน้า ๙๑.

ตัวอย่างที่หนึ่ง ได้แก่ หัวหน้าใหญ่ของระบบเผด็จการฟาสซิสต์ในอิตาลี คือ เบนนิโต มุสโสลินี ได้อ้างว่าระบบของเขาเป็น “การเข้าถึงความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง” (the realization of true democracy)^๔

ตัวอย่างที่สอง ได้แก่ การที่ได้ฝ่ายผู้นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์เรียกระบบของเขาว่า “ประชาธิปไตยของปวงชน” หรือ “มหาชนาธิปไตย” (People’s democracy) และจะเห็นว่าชื่อประเทศที่นิยมลัทธิดังกล่าวสมัยหนึ่ง เช่น แอฟกานิสถาน เกาหลีเหนือ และสปป.ลาว ในยุคนั้นมีศัพท์ประชาธิปไตยอยู่ด้วย คือ ๑) Democratic Republic of Afghanistan ๒) Democratic People’s Republic of Korea ๓) Lao People’s Democratic Republic.

ตัวอย่างที่สาม อดีตผู้นำนักปฏิวัติชาวรัสเซีย คือ วลาดีมีร์ เลนิน (Vladimir Lenin) กล่าวว่า “ลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างเดียวเท่านั้นซึ่งสามารถให้ความเป็นประชาธิปไตยได้สมบูรณ์” (Loc. cit.)

อนึ่ง เลนิน ยังเรียกระบบคอมมิวนิสต์เป็น “ประชาธิปไตยของชนชั้นกรรมาชีพ” (proletarian democracy) โดยถือว่าเป็นประชาธิปไตยมากกว่าประชาธิปไตยของชนชั้นกระฎุมพี (bourgeois democracy)^๕

ดังนั้น เมื่อใช้ศัพท์ประชาธิปไตยนี้จึงควรระบุให้ชัดเจนเกี่ยวกับหลักของประชาธิปไตย อย่างที่ใช้กันโลกตะวันตก คือ เสรีประชาธิปไตย (liberal democracy)

ออสติน แรนนีย์^๖ ได้สรุปหลักประชาธิปไตยไว้ ๔ ข้อ ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นเสาเอกสี่ต้นหรือจุดสุ้งพจน์ของประชาธิปไตย บางครั้งอาจเรียกว่า “จุดศมภ์” แห่งประชาธิปไตย

จอร์จ วีระสย^๗ ได้เรียบเรียง หลักประชาธิปไตยให้สะดวกต่อการจดจำไว้ดังนี้

- ๑) อำนาจอธิปไตยของพลเมืองเด่น
- ๒) เน้นเสมอภาคโดยสุจริตเป็นที่ตั้ง
- ๓) ฟังความคิดเห็น
- ๔) เน้นเสียงคนหมู่มาก

เสาเอกต้นที่หนึ่ง : อำนาจอธิปไตยของพลเมืองเด่น เป็นอำนาจที่ผ่านกระบวนการตามทฤษฎีสัญญาประชาคม กล่าวคือ มีการมอบให้กับผู้แทนเป็นวาระๆ ไป มิใช่เป็นการมอบให้ครั้งเดียวแล้วหมดสิ้นไปเลย และบางอย่างมอบให้ไม่ได้ เช่น สิทธิในการนับถือศาสนา หรือสิทธิมนุษยชนอื่นๆ แต่อยู่ในขอบข่าย บางครั้งบางคราวหรือในบางเรื่อง เช่น การถูกเกณฑ์ทหาร

เสาเอกต้นที่สอง : เน้นเสมอภาคโดยสุจริต เป็นการคำนึงถึงทั้งสิทธิ และหน้าที่

เสาเอกต้นที่สาม : ฟังความคิดเห็น สามารถกระทำได้โดยผ่านกระบวนการสำรวจความคิดเห็นอย่างที่ว่า Poll หรือการสดับตรับฟังจากการไปเยี่ยมเยือนพบปะราษฎร

เสาเอกต้นที่สี่ : เน้นเสียงหมู่มาก แม้หลักการประชาธิปไตยจะเน้นมติของเสียงส่วนใหญ่ แต่การปฏิบัติตามเสียงประชาชนไม่อาจทำได้เสมอไป มีหลายสิ่งหลายอย่างที่ไม่อาจทำตามความประสงค์ประชาชนได้ เช่น ๑) การให้รัฐบาลแจกที่ดินแก่ราษฎรคนละ ๕๐ ไร่ ๒) การยกเลิกหนี้สินเก่าหรือ ๓) มีการเก็บภาษีในอัตราที่ต่ำกว่าเดิมมาก เป็นต้น ดังนั้น จึงมีข้อแตกต่างระหว่าง “นักการเมือง” กับ “รัฐบุรุษ” ผู้ที่เป็น “นักการเมือง” (politician) มักพยายามกระทำ หรือประกาศว่าจะกระทำตามความต้องการของประชาชน เพื่อหาเสียงสนับสนุนเฉพาะหน้า คือ ในระยะเวลาที่สามารถเห็นผลโดยเร็วหรือในระยะสั้น แต่ผู้ที่เป็น “รัฐบุรุษ” (Statesman) ผู้เห็นการณ์ไกลมักจะใช้วิจารณญาณเลือกกระทำการเฉพาะที่เห็นว่ายังประโยชน์ให้เกิดแก่ราษฎรจริงๆ เท่านั้น โดยเฉพาะในระยะยาว ทั้งนี้เพราะรัฐบุรุษเป็นห่วงผลที่ตามมาต่ออนุชนคนรุ่นหลัง ภาชิตรัฐศาสตร์ข้อหนึ่งโดย James Freeman Clarke ซึ่งมีว่า “นักการเมืองคิดถึงการเลือกตั้งครั้งต่อไปแต่รัฐบุรุษคิดถึงคนรุ่นต่อไป” (A politician thinks of the next election. A statesman thinks of the next generation.)

เพื่อแก้ปัญหาการใช้อำนาจของรัฐหน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐในทางปกครอง และหลักการดังกล่าวได้นำไปบัญญัติไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญของระบอบประชาธิปไตยที่ยึดหลักการปกครองโดยกฎหมาย หรือที่เรียกกันว่า “หลักนิติรัฐ” ฉะนั้น กฎหมายรัฐธรรมนูญจึงเป็นกฎหมายแม่บทในระบอบประชาธิปไตยที่นำหลักการของกฎหมายมหาชนมาใช้ซึ่งมีเนื้อหาสาระสำคัญ ๓ ประการคือ

ประการที่ ๑ กฎหมายรัฐธรรมนูญบัญญัติเกี่ยวกับ หน้าที่ ของรัฐในทางปกครอง

^๔ cf. Austin Ranney. *The Governing of Men*, New York: Holt, Rinehart and Winston, ๑๙๖๒, p.๑๗๒.

^๕ William Ebenstein, et al., *American Democracy in World Perspective*, ๕th ed., New York: Harper and Row, ๑๙๘๐, p.๑๗.

^๖ Austin Ranney, *The Governing of Men*, op.cit., pp.๑๕๗.

^๗ จอร์จ วีระสย

ประการที่ ๒ กฎหมายรัฐธรรมนูญบัญญัติเกี่ยวกับ อำนาจ ของรัฐในทางปกครอง

ประการที่ ๓ กฎหมายรัฐธรรมนูญบัญญัติเกี่ยวกับ การควบคุม และตรวจสอบ ในการใช้อำนาจตามหน้าที่ของรัฐ

นอกจากโครงสร้างหลักๆ ของกฎหมายรัฐธรรมนูญ ๓ ประการดังกล่าวมาแล้ว ยังมีบทบัญญัติอื่นๆ ที่ประกอบให้รัฐธรรมนูญมีความสมบูรณ์ เป็นไปตามเป้าหมายและทิศทางทางการปกครองของประเทศนั้นๆ

ซึ่งทั้งนี้เนื้อหาและรายละเอียดของบทบัญญัติอื่นๆ จะอยู่ในรูปแบบหรือลักษณะอันใดหรือจะเป็นอย่างไรนั้น ก็ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบด้านการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา รวมถึงตลอดจนถึงสภาพสังคมของประเทศนั้นๆ แต่อย่างไรก็ตาม โครงสร้างของกฎหมายรัฐธรรมนูญสำหรับประเทศที่ปกครองด้วย ระบบประชาธิปไตยจะไม่มี ความแตกต่างกัน ซึ่งหากจะอธิบายภาพรวมกว้างๆ โครงสร้างของกฎหมายรัฐธรรมนูญซึ่งยึดหลัก ๓ ประการดังกล่าวข้างต้น เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนจะเห็นว่า กฎหมายรัฐธรรมนูญที่ใช้สำหรับการปกครองในระบบประชาธิปไตยนั้น เป็นกฎหมายแม่บทที่นำหลักการของกฎหมาย มหาชนมาใช้ กล่าวคือ

ระดับของความเป็นประชาธิปไตย

โดยที่ระบบประชาธิปไตยของประเทศต่างๆ มีเสถียรภาพไม่เสมอเท่าเทียมกัน ระบบประชาธิปไตยของบางประเทศมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ในขณะที่ของบางประเทศอ่อนแอ ไม่มั่นคง และของบางประเทศถูกทำลายล่มสลายไปในที่สุด สำหรับ Francis Fukuyama ในบทความเรื่อง “The Primacy of Culture” กล่าวถึงระดับความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของระบบประชาธิปไตยว่าอาจแยกได้เป็น ๔ ระดับดังนี้ อุดมการณ์ สถาบัน ประชาสังคม และวัฒนธรรม^๔

(๑) **อุดมการณ์** เป็นระดับความเชื่อที่เกี่ยวกับความถูกต้องความผิดในเรื่องสถาบันประชาธิปไตยและโครงสร้างระบบตลาดที่เป็นกลไกสนับสนุน ระบบประชาธิปไตย ความเชื่อที่ว่านี้เป็นเรื่องของค่านิยมหรือบรรทัดฐานความประพฤติของสังคม

(๒) **สถาบัน** เป็นระดับที่เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ ระบบกฎหมาย ระบบพรรคการเมือง โครงสร้างระบบตลาด และอื่นๆ

(๓) **ประชาสังคม** เป็นระดับที่เกี่ยวกับการเกิดขึ้นเองของโครงสร้างทางสังคมที่แยกต่างหากจากกลไกรัฐที่เป็นสถาบันทางการเมืองในระบบ ประชาธิปไตย

(๔) **วัฒนธรรม** เป็นระดับที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น โครงสร้างของครอบครัว ศาสนา ค่านิยมทางศีลธรรม ความสำนึกในทางชนชาติ ประเพณีทางประวัติศาสตร์

ในมุมมองของฟูกูยาม่า การพัฒนาถึงขั้นเป็นวัฒนธรรมของชาติถือว่าเป็นระดับของการพัฒนาที่ล้ำลึกที่สุด อุดมการณ์ประชาธิปไตยมีศักยภาพ ที่จะแทรกซึมซ่อนเข้าสู่ระบบวัฒนธรรมของชนชาติ และดังนั้นประชาธิปไตยจึงเป็นระบบการปกครองที่มีเรื่องค่านิยมแฝงอยู่ในตัวด้วย

ตัวอย่างของนักวิชาการที่มองประชาธิปไตยว่าเป็นเรื่องค่านิยมได้แก่ Jurgen Domes โดยได้เขียนไว้ในบทความเรื่อง China's Modernization and the Doctrine of Democracy ว่า ประชาธิปไตยมีลักษณะสำคัญประกอบด้วยหลักการ ๓ ประการ คือ เสรีภาพ ความเสมอภาค และความหลากหลาย

(๑) **เสรีภาพ** เป็นหลักประกันและสร้างสิทธิมนุษยชนให้มั่นคงเป็นสถาบันแก่พลเมืองที่อยู่อาศัยในประเทศ และเป็นหลักประกันและสร้างสิทธิพลเมืองให้มั่นคงเป็นสถาบันแก่พลเมืองที่มีวุฒิภาวะที่อยู่อาศัยในประเทศนั้น

(๒) **ความเสมอภาค** มีเป้าหมายที่จะสร้างโอกาสในการดำเนินชีวิตที่เสมอเท่าเทียมกันให้กับพลเมืองทุกคนในประเทศ และพยายามที่จะพัฒนา สภาพความเป็นจริงทางการเมืองและสังคมให้อยู่ในภาวะที่ใกล้เคียงกับเป้าหมายเท่าที่จะเป็นไปได้

(๓) **ความหลากหลาย** เป็นหลักประกันการดำรงอยู่และการดำเนินการขององค์กรที่แข่งขันกันในการแสดงออกหรือเรียกร้องนโยบายทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันและดำรงอยู่ในประเทศนั้นๆ รวมทั้งการมองว่าความแตกต่างและความหลากหลายในผลประโยชน์ที่แสดงออกและเรียกร้องนั้นเป็นเรื่องที่ชอบธรรม

แนวความคิดเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคนี้ อาจกล่าวได้ว่าคือหัวใจของ “ประชาธิปไตยเสรี” เสรีภาพ ในที่นี้บ่งชี้ว่าประชาชนมีสิทธิที่ติดตัวมากับการเกิดที่จะเลือกวิถีทางที่เขาจะถูกปกครอง หรืออีกนัยหนึ่ง รัฐบาลจะมีความชอบธรรมก็ต่อเมื่อประชาชนเลือกที่จะอยู่ภายใต้ระบบดังกล่าว ถ้าปราศจากเสรีภาพ ประชาชนก็ไม่อยู่ในฐานะที่จะเลือก ดังนั้น ถ้าไม่มีเสรีภาพก็จะมีประชาธิปไตย และผู้ที่ถือครองเสรีภาพคือปัจเจกบุคคล และโดยผ่านทางปัจเจกบุคคลเท่านั้นที่เสรีภาพจะได้รับการแสดงออก ดังนั้น สิ่งแรกที่จะต้องทำความเข้าใจคือเสรีภาพ ในที่นี้ก็คือเสรีภาพของปัจเจกบุคคล

^๔ Chenyang Li, op.cit., p. ๑๖๕.

ส่วนหลักการเกี่ยวกับความเสมอภาค เราอาจมองว่าเป็นสถานะที่เป็นเงื่อนไขของการใช้เสรีภาพ Alexis de Tocqueville ตั้งข้อสังเกตว่า หลักการเกี่ยวกับความเสมอภาค ซึ่งทำให้มนุษย์เป็นอิสระจากกันและกัน มีแนวโน้มที่จะทำให้มนุษย์มองอำนาจอย่างอิจฉาดารอน แต่ในเวลาเดียวกันก็ทำให้เขาเกิดความคิดและความรักในความเสมอภาคทางการเมือง ประชาธิปไตยบ่งชี้ถึงว่าประชาชนมีความเสมอเท่าเทียมกันในการตัดสินใจในเรื่องที่มีผลกระทบต่อชีวิตของเขา เว้นเสียแต่ว่าเขาจะมีความเสมอเท่าเทียมกัน เสียงของเขาจึงจะมีน้ำหนักเท่ากับเสียงของคนอื่น และในกรณีที่มีการเลือกตั้งหรือลงประชามติ ความเสมอภาคหมายถึงว่าหนึ่งคนมีหนึ่งเสียง และไม่มีใครที่มีเสียงมากหรือน้อยกว่าคนอื่น หลักการนี้แสดงว่าปัจเจกบุคคลมีอำนาจอธิปไตยเหนือตัวเขาเอง ถ้าปัจเจกบุคคลไม่เสมอภาคกัน ประชาธิปไตยก็คงจะไร้ความหมาย

ความหลากหลายอาจถูกมองได้ว่าเป็นเงื่อนไขที่ขาดไม่ได้สำหรับระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ ถ้าเราจะให้คุณค่าและส่งเสริมหลักการเรื่องเสรีภาพของปัจเจกบุคคลและความเสมอภาคในทางการเมือง เราจะต้องเปิดให้มีช่องทางที่จะแสดงออก และทางเลือกต่างได้หลากหลาย ถ้าปราศจากทางเลือกหลากหลายดังกล่าว ประชาธิปไตยก็เกิดขึ้นไม่ได้ ความหลากหลายที่ว่านี้ ไม่เพียงหมายถึงจะต้องมีความอดกลั้นในเรื่องความหลากหลายเท่านั้น แต่จะต้องหมายถึง การให้คุณค่าแก่ความหลากหลายนี้ด้วย

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าประชาธิปไตยในความหมายของ Domes ครอบคลุมถึงค่านิยม ซึ่งเป็นความหมายคนละซั้วกับของ Schumpeter ที่เน้นในเรื่องการจัดระเบียบสถาบันที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการตัดสินใจทางการเมือง พิจารณาในแง่ของ Domes การปกครองระบอบประชาธิปไตยจะมีเสถียรภาพมั่นคง ไม่เพียงขึ้นอยู่กับแนวความคิดและโครงสร้างการปกครองเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับองค์ประกอบด้านสังคมอีกด้วย คือ การรวมตัวของประชาชนในสังคม ซึ่งได้แก่ ประชาสังคม เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของประชาชน และค่านิยมของคนในสังคมอีกด้วย ดังนั้น การพิจารณาแก้ไขปัญหาการปกครองระบอบประชาธิปไตยจึงไม่ใช่เป็นเรื่องตื้นๆ เพียงแค่การแก้ไขตัวบทกฎหมายเท่านั้น แต่จะต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปถึงเรื่องของเงื่อนไขทางสังคม ในเรื่องของเศรษฐกิจ ชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ การศึกษา และค่านิยมอย่างอื่น ๆ จึงจะสามารถแก้ไขปัญหาการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างได้ผลที่แท้จริง เพราะประชาธิปไตยไม่เหมือนกับการปกครองในระบอบอื่นที่ไม่ต้องอาศัยเจตนารมณ์และบทบาทชั้นนำของประชาชนในการปกครอง

สถานศึกษากับวิถีประชาธิปไตย

สถานศึกษาสามารถจัดบรรยากาศในสถานศึกษาให้มีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย โดยดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ กิจกรรมเพื่อสร้างเสริม การทำงานในระบบประชาธิปไตย โอกาสที่นักเรียนจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตประชาธิปไตยก็จะมากขึ้น และซึมซับอยู่ในตัวนักเรียนตลอดไป ดังนั้นวิถีชีวิตและหน่วยงานต่างๆ ได้กล่าวถึง ดังนี้

บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา^๔ ที่เป็นประชาธิปไตย ๓ บทบาท ดังนี้

๑. บทบาทในฐานะผู้บังคับบัญชา

- เป็นผู้ใช้อำนาจในการสั่งการตามกฎหมาย
- เป็นผู้รักษาและปฏิบัติตามระเบียบและข้อตกลงที่ร่วมกันกำหนดขึ้น
- เป็นผู้ควบคุม กำกับ ดูแลให้งานต่างๆ ของโรงเรียนดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย
- เป็นผู้ให้ความเสมอภาคและความเป็นธรรมแก่บุคลากรของโรงเรียน

๒. บทบาทในฐานะผู้จัดการ

- เป็นผู้กำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของงาน
- เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดให้เหมาะสมกับงาน จัดหาสถานที่ วัสดุ อุปกรณ์ และงบประมาณ
- เป็นผู้จัดและกระตุ้นให้มีการดำเนินงานประชุมปรึกษาหารือ ระดมพลัง ความคิด
- เป็นผู้ใช้ข้อมูลจากการที่กลุ่มเสนอแนะ มาประกอบการพิจารณา และตัดสินใจในการบริหารงาน
- ติดตามผลการดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์

๓. บทบาทในฐานะผู้ร่วมงาน

- เป็นผู้นำของกลุ่ม กระตุ้นและผลักดันให้สมาชิกได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหา ร่วมรับผิดชอบ
- ส่งเสริมให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย แนวปฏิบัติและการดำเนินการตามข้อตกลง
- สร้างความเป็นกันเองกับบุคลากรในโรงเรียน ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมแก้ปัญหา
- ประสานงาน ประสานประโยชน์ เป็นที่พึ่งและที่ปรึกษา
- ให้ขวัญและกำลังใจแก่ผู้ร่วมงาน

^๔ กรมสามัญศึกษา. หน่วยศึกษานิเทศก์. คู่มือสร้างเสริมประชาธิปไตยในสถานศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา. ๒๕๓๖, หน้า ๔๔.

- ให้โอกาสแก่บุคลากรในการทำงานตามความรู้ความสามารถ และความถนัดของแต่ละบุคคล
- ไม่ใช่อำนาจหน้าที่โดยไม่จำเป็นและไม่ควรแสดงว่าตนเป็นผู้มีอำนาจแต่เพียงผู้เดียว

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ^{๑๐} ได้กล่าวถึง บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาในการบริหารจัดการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย โดยดำเนินการด้วยวิธีการดังนี้

๑. ผู้บริหารโรงเรียนตระหนักในความสำเร็จของการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย
๒. สนับสนุน ส่งเสริมให้ครูในโรงเรียนทุกคนเข้าใจในแนวทางการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย
๓. จัดทำแผนงาน โครงการ และปฏิทินปฏิบัติงานเพื่อสะดวกต่อการดำเนินงาน
๔. แต่งตั้งคณะกรรมการรับผิดชอบและดำเนินงาน
๕. นำกิจกรรมประชาธิปไตยไปบูรณาการกับงานอื่นที่เกี่ยวข้อง
๖. ประเมินพฤติกรรมประชาธิปไตยหลายรูปแบบและต่อเนื่องตามสภาพที่แท้จริง
๗. ผู้บริหารโรงเรียนควรกำหนดให้ทุกชั้นเรียนดำเนินกิจกรรมต่อไปนี้
 - ทุกชั้นเรียนมีการสอนข่าวและเหตุการณ์ โดยมีกำหนดการตามขั้นตอนของการสอนข่าวและเหตุการณ์
 - ทุกชั้นเรียนเน้นการฝึกให้นักเรียนปกครองกันเอง โดยมีครูเป็นผู้คอยให้คำแนะนำและเป็นพี่ปรึกษา
 - ในการจัดทำแผนการสอน ให้สอดแทรกกระบวนการกลุ่มในกิจกรรมการเรียนการสอนทุกกลุ่มประสบการณ์/รายวิชา
 - ทุกชั้นเรียนต้องมีการสร้างข้อตกลงตามวิธีการสร้างข้อตกลง
๘. ให้กรรมการโรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
๙. ประชาสัมพันธ์การดำเนินงานในรูปแบบต่างๆ เพื่อเผยแพร่ผลงานสู่ชุมชน
๑๐. ผู้บริหารโรงเรียนควรนิเทศการเรียนการสอนภายในโรงเรียนเป็นประจำ ทุกวัน หรือจะมอบหมายให้ครูวิชาการนิเทศ และควรมีการประชุมเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาการเรียนการสอนเป็นประจำทุกเดือน

อมร รักษาสัตย์^{๑๑} ได้กล่าวถึง การบริหารโรงเรียนแบบประชาธิปไตย ว่า โรงเรียนต้องมีระเบียบแนวปฏิบัติร่วมกัน ต้องให้เกียรติให้กำลังใจเพื่อนร่วมงาน ต้องสร้างขวัญกำลังใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องทันสมัย ทันเหตุการณ์ และทันสมัย มีจิตวิญญาณเป็นนักประชาธิปไตย ไม่ใช่อดีตชาติไทย ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียน คือ การสร้างโรงเรียนให้เป็นของชุมชน เป็นโรงเรียนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ประชาชนมีความรู้สึกว่าเป็นโรงเรียนของเขา จึงจะเป็นโรงเรียนประชาธิปไตย และใช้หลักการบริหารแบบประชาธิปไตยที่ทุกคนมีส่วนร่วม คือ

๑. คิดร่วมกัน
๒. วางแผนร่วมกัน
๓. มีการปฏิบัติตามแผน
๔. มีการติดตามผลการปฏิบัติและควบคุมให้ปฏิบัติตามแผน
๕. ประเมินผลร่วมกัน
๖. ปรับปรุงแผนใหม่
๗. รับผิดชอบร่วมกัน

บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาในการสร้างเสริมประชาธิปไตย^{๑๒} หน่วยงานทางการศึกษาและนักการศึกษา ได้เสนอรูปแบบ วิธีการ แนวทาง และกิจกรรม ที่เป็นขั้นตอน เป็นกระบวนการในการสร้างเสริมประชาธิปไตยตามบทบาทของ ผู้บริหารสถานศึกษา ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย ๓ ด้าน คือ

๑. การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในการจัดการเรียนการสอนแต่ละกลุ่มประสบการณ์

^{๑๐} สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๔๐). กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. ๒๕๔๐, หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

^{๑๑} อมร รักษาสัตย์. ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน คู่มือการเรียนการสอนการเผยแพร่และการมีส่วนร่วม สำหรับครูอาจารย์ และผู้นำชุมชน. กรุงเทพฯ : การันต์การพิมพ์. ๒๕๔๓, หน้า ๒๕๙.

^{๑๒} สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. ๒๕๓๑, หน้า ๗๐, ๑๔๕, ๑๘๑.

๒. การจัดการกรรมการเรียนการสอนเพื่อสร้างเสริมระบบประชาธิปไตย
๓. การขยายผลการจัดการกิจกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนสู่ชุมชน

กองวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ^{๑๓} ได้กล่าวถึง กระบวนการของการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน สรุปได้เป็น ๔ ด้าน ดังนี้คือ

๑. การเตรียมการก่อนดำเนินการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน
๒. การดำเนินการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน
๓. การนิเทศติดตามผลการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน
๔. การประเมินผลการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา^{๑๔} ได้เสนอแนวทางการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนมัธยมศึกษาอย่างเป็นระบบ มี ๕ ขั้นตอนตามลำดับดังนี้

๑. กำหนดพฤติกรรมประชาธิปไตยที่ต้องการ โรงเรียนวิเคราะห์ปัญหาพฤติกรรมประชาธิปไตย โดยผู้บริหาร ครู และนักเรียน ร่วมกันแล้วแต่กรณี เพื่อให้ได้ข้อมูลชัดเจนว่า พฤติกรรมอะไรที่ยังจำเป็นต้องสร้างเสริม หรือปรับปรุง
๒. เลือกกิจกรรมเพื่อสร้างเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยที่ต้องการ ผู้บริหาร ครู หรือ นักเรียน ร่วมกันเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมกับสภาพและความจำเป็นในโรงเรียนและเป็นกิจกรรมที่สามารถทำให้สำเร็จได้ บางกรณีที่เป็นนโยบายและจะต้องปฏิบัติ โรงเรียนสามารถเลือกกิจกรรมก่อน แล้วสอดแทรกวัตถุประสงค์พฤติกรรมประชาธิปไตย เข้าไปในวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติกิจกรรมนั้นๆ
๓. ดำเนินการตามหลักกิจกรรมที่เลือกแล้ว ผู้เกี่ยวข้องต้องปฏิบัติ หรือ จัดกิจกรรมเพื่อปลูกฝัง พฤติกรรมประชาธิปไตยโดยการใช้กิจกรรมต่างๆ เป็นสื่อ เช่น การทำงานเป็นกลุ่ม การสาธิต การอภิปราย หรือการทดลอง ฯลฯ โดยการให้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมรับผิดชอบ ร่วมจิตใจ เพื่อให้เกิดการตระหนักเป็นคุณค่ามีจิตสำนึกและอุดมการณ์ทางประชาธิปไตย
๔. ประเมินพฤติกรรมที่กำหนด เพื่อพิจารณาว่าพฤติกรรมที่สร้างเสริมนั้นเกิดขึ้นหรือไม่ เพียงใด ควรปรับปรุง แก้ไขในขั้นตอนใด เช่น สังเกตพฤติกรรมว่าเกิดตามจุดประสงค์หรือไม่ ถ้ายังไม่เกิดตามจุดประสงค์ ก็ต้องกลับไปจัดกิจกรรมใหม่
๕. สร้างบรรยากาศเพื่อให้เกิดพฤติกรรมถาวร เมื่อพบว่าพฤติกรรมที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปตามเป้าหมายแล้ว ต้องกำหนดมาตรการต่างๆ เช่น ครูทำเป็นตัวอย่าง ออกเป็นระเบียบของโรงเรียน จัดบรรยากาศหรือสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน เป็นต้น

ธเนศ ขำเกิด^{๑๕} ได้เสนอแนวทางในการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนไว้ว่า โรงเรียนควรดำเนินงานทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน ๔ ด้าน คือ

๑. จัดองค์กรบริหารให้มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย สรุปได้ว่าแม้ผู้บริหารจะมีอำนาจสั่งการได้ตามที่กฎหมายกำหนดไว้ แต่ควรแสดงบทบาทในฐานะเป็นผู้จัดการ และผู้ร่วมงาน ควรเปิดโอกาสให้บุคลากรได้บังคับบัญชา ได้ร่วมคิดร่วมแก้ปัญหาและร่วมรับผิดชอบ การจัดองค์กรควรมีลักษณะยืดหยุ่น กระจายงานให้ทั่วถึงตามความรู้ความสามารถของผู้ร่วมงาน
๒. การจัดการเรียนการสอนที่เสริมสร้างประชาธิปไตย สรุปได้ว่า หลักสูตรปรับปรุง ทั้ง ๓ ระดับ เป็นหลักสูตรที่เสริมสร้างให้เกิดประชาธิปไตยในเด็กอยู่แล้ว การจัดการเรียนการสอนนอกจากจะเปิดโอกาสให้แปลงหลักสูตรแต่ละรายวิชาไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยได้ ยังสามารถจัดกิจกรรมโดยยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ใช้กระบวนการทักษะ ๙ ขั้น เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้และแก้ปัญหาตามหลักประชาธิปไตยได้
๓. การจัดการกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตย สรุปได้ว่า โรงเรียนสามารถใช้กิจกรรมต่างๆ ให้เป็นประโยชน์ในการส่งเสริมประชาธิปไตย โดยให้นักเรียนร่วมกันทำงานในลักษณะการรวมกลุ่มกัน ตามหลักการประชาธิปไตย
๔. การจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เป็นประชาธิปไตย สรุปได้ว่า บรรยากาศ และ สิ่งแวดล้อมที่สะอาด สดชื่น ร่มรื่นและสวยงาม ที่เกิดจากการกระทำของนักเรียนและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง จะมีส่วนเสริมสร้างความรู้สึกรักใคร่และจิตใจที่เป็นประชาธิปไตยในตัวเด็ก

^{๑๓} สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. คู่มือการจัดการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๖). กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. ๒๕๓๖, หน้า ๑๓๕.

^{๑๔} กรมสามัญศึกษา. หน่วยศึกษานิเทศก์. คู่มือสร้างเสริมประชาธิปไตยในสถานศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา. ๒๕๓๖, หน้า ๓๗.

^{๑๕} ธเนศ ขำเกิด. “ฝันถึงประชาธิปไตยบ้านเรา.” สารพัฒนาหลักสูตร. ๒๕๓๗, หน้า ๑๕๔-๑๕๖.

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ^{๑๖} ได้กล่าวถึง แนวทางในการฝึกให้นักเรียนมีพฤติกรรมประชาธิปไตยด้านวิถีชีวิตประชาธิปไตยและระบบประชาธิปไตย ไว้ดังนี้

๑. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน เน้นให้ครูผู้สอนทุกคนจัดกิจกรรม การเรียนการสอน โดยใช้กระบวนการกลุ่มในทุกกลุ่มประสบการณ์/รายวิชาตามหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น ทั้งนี้ นักเรียนจะได้ทั้งความรู้ตามเนื้อหาวิชาและเกิดพฤติกรรมประชาธิปไตยด้านวิถีชีวิตประชาธิปไตยตามคุณลักษณะที่ต้องการเน้น ๓ ประการ ประกอบด้วย คารวะธรรม สามัคคีธรรม และปัญญาธรรม
๒. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนอกห้องเรียนหรือในโรงเรียน เมื่อโรงเรียนได้ พิจารณาเห็นว่านักเรียนได้รับการฝึกฝนเรื่องวิถีชีวิตประชาธิปไตยในห้องเรียน จนมีพฤติกรรม ประชาธิปไตยที่ต้องการเน้นพอสมควรแล้ว โรงเรียนจึงจัดกิจกรรมเพื่อฝึกฝนในเรื่องระบบประชาธิปไตยให้แก่แก่นักเรียนต่อไป นั่นคือ การฝึกกระบวนการในการทำงานโดยใช้กระบวนการกลุ่มในการวางแผนการทำงานทำงานร่วมกัน ประเมินผลการทำงานร่วมกันและรับผลแห่งการทำงานร่วมกัน โดยทุกคนในกลุ่มต้องมีส่วนร่วมในการทำงานทุกขั้นตอน เมื่อมีปัญหาในการทำงานเกิดขึ้นต้องใช้เหตุผลในการตัดสินใจเพื่อแก้ปัญหาาร่วมกัน

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล^{๑๗} กล่าวว่า ...หัวใจสำคัญของวิถีประชาธิปไตย คือ อบรม สั่งสอนความเป็นประชาธิปไตยด้วยการฝึกฝน ให้ผู้เรียนรู้จักเคารพผู้อื่น เคารพกติกา และเริ่มต้นที่ตัวเอง เพราะการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองหรือประชาธิปไตยนั้น ไม่ใช่เป็นแค่เรื่องของ ความรู้แต่ต้องเป็นเรื่องของการปฏิบัติด้วย จึงต้องเป็นเรื่องที่ต้องฝึกฝนให้คนมองคนเสมอภาคกัน ใช้กติกา และเคารพกติกาแก้ปัญหา ฝึกให้อดทนต่อสิ่งที่แตกต่างไปจากเรา ให้ทุกคนปกครองกันเองและอยู่ร่วมกัน มีการส่งเสริมวิถีประชาธิปไตยผ่านกิจกรรมค่าย สังคมไทยชาดการเคารพผู้อื่นและเคารพกติกา เราไม่เคยฝึกคนไทยเรื่องนี้จึงทำให้เกิดความขัดแย้ง แยกแยะ และสุดท้ายตัดสินปัญหาโดยใช้กำลัง ดังนั้น วิชาหน้าที่พลเมืองต้องนำกลับมาสอนกันใหม่ และต้องขยายจัดการเนื้อหาให้มากกว่าตำราทฤษฎีเพราะที่ผ่านมาเราสอนแค่สิทธิหน้าที่ตามประชาธิปไตย มีการเรียกร้อง แต่เราไม่ได้พูดถึงการมีความรับผิดชอบเลย ต้องเป็นกระบวนการสอนแบบปฏิบัติตั้งแต่ในห้องเรียน ตั้งแต่เด็กอนุบาลจนถึงระดับผู้ใหญ่ รวมถึงในระบบการศึกษานอกโรงเรียนด้วย

ชุมชนกับวิถีประชาธิปไตย

การพัฒนาประชาธิปไตยจำเป็นต้องพัฒนาที่ประชาชน โดยปลูกฝังและพัฒนาความรู้ความเข้าใจความเป็นประชาธิปไตยให้แก่ประชาชนทั้งในแง่ความคิด อุดมการณ์และวิถีการดำเนินชีวิตตั้งแต่เด็กเป็นต้นไป ดังนั้นจึงควรนำหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยมาใช้ในชุมชนตั้งแต่ในชีวิตประจำวันของบุคคลในครอบครัว ชุมชนและสังคม โดยใช้แนวคิดของประชาธิปไตยชุมชน คือ “การวางตัวแก้ปัญหาให้ไกลกับปัญหา” ซึ่งวิธีแก้ปัญหาที่ดีในที่นี้ก็คือ ชุมชนท้องถิ่น ท้องที่ ซึ่งมีความเข้าใจปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี และเชื่อว่าปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจะสามารถแก้ไขจากบุคคลากรในชุมชน ท้องถิ่น และท้องถิ่นเอง

ประชาธิปไตยในชุมชน / ท้องถิ่น^{๑๘}

วิถีชีวิตประชาธิปไตยในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชน เป็นการรวมกลุ่มของบุคคลภายในชุมชน สมาชิกในชุมชนต้องมีคุณลักษณะประชาธิปไตยที่สำคัญ คือ

๑. การเคารพในระเบียบ กฎหมายของท้องถิ่นและกฎหมายบ้านเมือง
๒. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น
๓. การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น
๔. การตัดสินใจในส่วนรวมโดยใช้การลงมติเสียงส่วนใหญ่
๕. การแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผลต่อชุมชน
๖. การร่วมกันวางแผนในการทำงานเป็นกลุ่มหรือตัวแทนของกลุ่ม ซึ่งในการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในสังคม มักจะมีการรวมกลุ่มคนในรูปแบบ

ต่างๆ เช่น สมาคมแม่บ้านผู้ผลิตสมุนไพรบ้านห้วยใต้ สหกรณ์ออมทรัพย์แม่แดง สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียน มูลนิธิต่างๆ เป็นต้น

ทั้งนี้ ในการดำเนินชีวิตในกลุ่มสมาชิกควรมีคุณลักษณะประชาธิปไตย ได้แก่

๑. เคารพในกฎระเบียบข้อบังคับของกลุ่มหรือองค์กร
๒. มีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล
๓. ยอมรับฟังความคิดเห็นทุกคนที่ดีกว่า โดยไม่ใช่อารมณ์ อดทนต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้น
๔. การยอมรับในเหตุผลที่ดีกว่า

^{๑๖} สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. รายงานผลการดำเนินงานการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนปี

การศึกษา ๒๕๔๔. กรุงเทพฯ : สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษาสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. ๒๕๔๕, หน้า ๕-๖.

^{๑๗} ปริญญา เทวานฤมิตรกุล <http://www.dailynews.co.th>

^{๑๘} วิถีประชาธิปไตย <https://jiab007.wordpress.com/>

๕. การทำงานโดยวิธีการประชุมวางแผนและแก้ปัญหาด้วยกัน
๖. การลงมติของกลุ่มหรือองค์กรโดยใช้การลงมติเสียงข้างมาก

วิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย

วิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย หมายถึง การอยู่ร่วมกัน ปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพ ไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม โดยมีอุดมการณ์หลัก คือ ความเสมอภาคและเสรีภาพให้กัน ซึ่ง John Dewey (จอห์น ดีวอี้) นักการศึกษาได้แบ่งประชาธิปไตยออกเป็น 2 แบบ^{๑๙} คือ

1. แบบการปกครอง คือเป็นการให้ประชาชนมีส่วนร่วมและอำนาจในการปกครอง โดยถือว่าเป็น การปกครองของประชาชน โดยประชาชนเพื่อประชาชน ที่ออกมาในรูปของรัฐสภา
2. แบบวิถีชีวิต หมายถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์ มีด้วยกัน 3 ข้อคือ
 - การเคารพซึ่งกันและกัน : เคารพในสิทธิและเสรีภาพในความคิดและการกระทำของผู้อื่น
 - การแบ่งปัน
 - การเชื่อในปัญญา

วัฒนธรรมประชาธิปไตย

วัฒนธรรมประชาธิปไตย^{๒๐} หมายถึง วิถีชีวิต หรือแนวทางการดำรงตนในชีวิตประจำวันในสังคมของประเทศที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย โดยการที่ประชาชนนำเอาหลักการและความเชื่อของระบอบประชาธิปไตยมาประพฤติปฏิบัติตนทั้งในระดับครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ตลอดจนการประกอบอาชีพและการทำงานร่วมกับผู้อื่น ทั้งนี้การประพฤติตนจะต้องสอดคล้องกับหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยตามสิทธิและหน้าที่ของพลเมือง ตามที่กฎหมายกำหนดและเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองในระดับต่างๆ อย่างกว้างขวาง

การส่งเสริมวิถีประชาธิปไตย

แนวทางการส่งเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตยในทางปฏิบัติโดยการเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมของประชาชนในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น^{๒๑} ดังนี้

1. การส่งเสริมประชาธิปไตยในครอบครัว โดยสมาชิกในครอบครัวมีความรักใคร่ปรองดอง กันเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ในฐานะที่เป็นผู้ที่มีประสบการณ์และผู้รับผิดชอบต่อครอบครัว พ่อแม่ ยอมรับฟังความเห็น ความต้องการของลูก ตัดสินปัญหาต่างๆ โดยใช้เหตุผลมากกว่าที่จะใช้อารมณ์ ปรึกษาหารือกันในเรื่องที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับผู้นั้น พ่อแม่ลูกรู้จักหน้าที่ของตนเอง และปฏิบัติ หน้าที่ของตนด้วยความรับผิดชอบ เต็มใจ
2. การส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน โดยสอนให้นักเรียนรู้จักการทำงานเป็นกลุ่มกระตุน และเปิดโอกาสให้นักเรียนกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ฝึกหัดให้นักเรียนยอมรับฟัง ความเห็นและเหตุผลของผู้อื่น พยายามโน้มน้าวใจให้นักเรียนเข้าใจถึงเหตุผลในกฎระเบียบต่างๆ มากกว่าที่จะใช้อำนาจบังคับแต่เพียงอย่างเดียว พยายามจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เปิดโอกาสให้นักเรียน ได้แสดงออก และมีความรับผิดชอบในการทำงานเป็นกลุ่ม ฝึกหัดให้นักเรียนยอมรับในข้อตกลง ร่วมกันของกลุ่มและปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย 6 การส่งเสริมวิถีประชาธิปไตยผ่านกิจกรรมค่าย
3. การส่งเสริมประชาธิปไตยในชุมชน โดยร่วมในการประชุมหรือกิจกรรมของชุมชนอย่างเต็มใจ รับฟังความคิดเห็นของทุกคน และไม่ถือโทษโกรธเคืองกันแม้จะมีความเห็นขัดแย้งกัน ตัดสินใจโดยใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์มีการปรึกษาหารือกันในขณะที่ทำงาน ร่วมกันแก้ไขปัญหาข้อบกพร่องต่างๆ มากกว่าที่จะคอยซ้ำเติม เคารพกฎระเบียบของชุมชนและกฎหมาย ติดตามข่าวสารและแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอ ตัดสินปัญหาโดยเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นอย่าง กว้างขวาง ไม่ควรรีบร้อนให้มีการลงมติ

บทสรุป

การปลูกฝังและพัฒนาประชาธิปไตยในสถานศึกษาและชุมชน จำเป็นต้องดำเนินการให้มีการเชื่อมโยงสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้นักเรียนมีพฤติกรรมประชาธิปไตยทั้งด้านวิถีชีวิตและระบบประชาธิปไตยตามเจตนารมณ์อย่างแท้จริง สถานศึกษา ผู้บริหารที่เป็นประชาธิปไตย ชุมชน ผู้นำชุมชนจะต้องแสดงบทบาทพฤติกรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนให้บุคลากรที่เป็นผู้ร่วมงานได้ทำงานอย่างเต็มความสามารถ มีความคล่องตัว สอดคล้องกับหลักการตามวิถีทางประชาธิปไตย และทำให้การบริหารงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี กล่าวคือ มีการยอมรับฟังและปฏิบัติตามความคิดเห็นของผู้ร่วมงาน ตลอดจนบริหารงาน ประเมินผลงานโดยคำนึงถึงความต้องการของทุกฝ่าย เพื่อให้ตรงเจตนารมณ์และสอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย โดยต้องเป็นประชาธิปไตยที่มั่นคงและยั่งยืนในทุกระดับของการพัฒนา

^{๑๙} John Dewey (จอห์น ดีวอี้) http://writer.dek-d.com/baikaow_4114/story/viewlongc.php?id=422142&chapter=29

^{๒๐} กระทรวงวัฒนธรรม <http://www.m-culture.go.th/>

^{๒๑} กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น. 2551 <http://social.obec.go.th/library/document/asean/141254book04.pdf>

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมีแนวความคิดในการพัฒนาปลูกฝังประชาธิปไตยให้กับนักเรียนในสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และชุมชน เพื่อสร้างเสริมประชาธิปไตยได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสม ดังนี้

๑. การพัฒนาปลูกฝังประชาธิปไตยให้กับนักเรียนในสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา และครู

๑.๑ การเตรียมการก่อนดำเนินการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน ผู้บริหารสถานศึกษาควรมีการประชุม วางแผน กำหนดแนวทาง ร่วมกับคณะครู มีการแต่งตั้งทีมงานอย่างเหมาะสมชัดเจน และควรมีการเตรียมวางแผนงานร่วมกับทุกฝ่าย มีการสำรวจหาข้อมูลสภาพปัจจุบัน ปัญหา เพื่อใช้เป็นแนวปฏิบัติ มีการสร้างความตระหนัก จิตสำนึกให้เกิดขึ้นกับครูทุกคน ควรจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอ และควรนำไปทัศนศึกษาดูงาน

๑.๒ การดำเนินงานสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนตามแผนงานที่วางไว้จัดกิจกรรมฝึกให้นักเรียนได้ฝึกการทำงานเป็นกระบวนการกลุ่ม ผู้รับผิดชอบมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ควรให้ทุกคนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ควรดำเนินการอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องอย่างจริงจัง มีการดำเนินการตามแนวทางตามแผนที่วางไว้ มีการประชุมปรึกษาหารือวางแผนงานร่วมกัน มีการมอบหมายงานให้ครูปฏิบัติงานอย่างทั่วถึง

๑.๓ การวางแผนจัดกิจกรรมโครงการโรงเรียนต้นแบบการพัฒนาประชาธิปไตยสู่ชุมชน เพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียน อาทิเช่น การจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยตามหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อให้เข้าถึงชุมชน การจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีภายในโรงเรียนระยะสั้น ๑ ปี การจัดทำธรรมนูญโรงเรียน เป็นต้น

๑.๔ โรงเรียนควรจัดให้มีคณะกรรมการประเมินผลการสร้างเสริมประชาธิปไตย และผู้บริหารควรติดตาม ควบคุมกำกับ ดูแล งานสร้างเสริมประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่องตามแผนงานการประเมิน

๑.๕ ควรส่งเสริมให้ครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ใช้วิถีการประชาธิปไตยในห้องเรียน การทำโครงการ การทำงานเป็นกลุ่ม และผู้บริหารสร้างบรรยากาศการทำงานที่เป็นกันเองกับคณะครูนักเรียนให้เป็นตัวอย่างวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย อาทิเช่น การจัดโครงการอนุรักษ์พลังงานและพัฒนาล้างขวดน้ำในโรงเรียนมาเป็น กิจกรรมหลักและบูรณาการให้นักเรียนเกิดการการทำงานเป็นหมู่คณะรู้จักแสวงหาความรู้แนวทางการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยใช้ปัญญาธรรม นักเรียนร่วมกันทำงาน ร่วมรับผิดชอบ แล้วยังนำวิถีชีวิตประชาธิปไตยเข้าไปใฝ่กระเป๋ายีนยในโรงเรียนและนอกห้องเรียน กิจกรรม ลูกเสือ ยุวกาชาด กิจกรรมหน้าเสาธง กิจกรรมการเรียนการสอนพลศึกษา อีกทั้งยังใช้แหล่งการเรียนรู้ในห้องสมุด กิจกรรมอบรมคุณธรรมจริยธรรม ในเวลาเย็นวันศุกร์สุดสัปดาห์ เป็นแหล่งฝึกปฏิบัติให้นักเรียนเกิดพฤติกรรมวิถีชีวิตประชาธิปไตย

๑.๖ ควรมีการประชุมสัมมนาเชิญชวนสนับสนุนให้ชุมชนไปใช้สิทธิเลือกตั้ง สนับสนุนให้ครูร่วมเป็นคณะกรรมการในการเลือกตั้งทุกระดับ เข้าร่วมประชุมกับชาวบ้านให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือกตั้ง ควรสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างใกล้ชิด ผู้บริหารควรเข้าไปเป็นที่ปรึกษาให้แก่ชุมชน เพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยในชุมชน

๒. การพัฒนาปลูกฝังประชาธิปไตยในชุมชน กรณี : การพัฒนาปลูกฝังประชาธิปไตยในชุมชนผ่านการสร้างอัตลักษณ์พื้นที่อย่างสร้างสรรค์ เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ผู้นำชุมชนต้องมีการเตรียมความพร้อมสร้างวิถีประชาธิปไตย โดยการสร้างความร่วมมืออย่างมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ ทั้งนี้โดยใช้อัตลักษณ์พื้นที่เป็นสิ่งนำให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในทุกระดับ มีการศึกษาลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่นำมาเสนอให้เห็นชัดเจนมากขึ้น วางแผนอย่างเป็นระบบ และส่งเสริมอย่างเป็นรูปธรรมต่อเนื่อง เพื่อช่วยอนุรักษ์ความเป็นตัวตนของพื้นที่ ไม่ลอกเลียนแบบอัตลักษณ์พื้นที่อื่น เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนในระยะยาว กล่าวคือ ต้องมีส่วนร่วมตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ร่วมตรวจสอบ ร่วมรับผล และร่วมรักษา โดยมีแนวทาง ดังนี้

๒.๑ การค้นหา กำหนด ทำให้เป็นที่ประจักษ์ และการรักษาอัตลักษณ์พื้นที่ให้คงอยู่สืบไป

ส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในพื้นที่เป็นผู้ร่วมการค้นหา กำหนด ยืนยัน และจรรโลงอัตลักษณ์พื้นที่ต้นตอ โดยเริ่มตั้งแต่กำหนดองค์ประกอบในการค้นหาอัตลักษณ์พื้นที่ และกระบวนการที่ต้องดำเนินการให้มีความชัดเจน ระบุอัตลักษณ์ในด้านต่างๆ ของแต่ละพื้นที่ สร้างจิตสำนึก ความภาคภูมิใจ โดยปลูกฝังความรู้ความเข้าใจที่ซึ้งลึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์พื้นที่ ไปในชุมชนทุกกลุ่มคนทุกวัยในพื้นที่ สร้างบทบาทผู้สืบทอดอัตลักษณ์พื้นที่ให้แก่กลุ่มบุคคลต่างๆ ในชุมชน สร้างชื่อให้เป็นที่รู้จัก และจดจำ (branding) จัดทำฐานข้อมูล และแผนที่อัตลักษณ์ไทยในพื้นที่ต่างๆ มีการจัดทำฐานข้อมูลในระบบอินเทอร์เน็ต (webpage) เพื่อความสะดวกในการเข้าถึงข้อมูล

๒.๒ การใช้อัตลักษณ์พื้นที่เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

เมื่อสามารถค้นหาอัตลักษณ์ของชุมชนได้แล้ว ก็ส่งเสริมให้นำมาสร้างผลิตภัณฑ์สินค้าของที่ระลึก เกี่ยวกับอัตลักษณ์พื้นที่ที่มีลักษณะต่อยอด มีความคิดสร้างสรรค์ (Creative) มีการแบ่งกลุ่มพื้นที่ (Zoning) สร้างความต่อเนื่องของกิจกรรมส่งเสริมอัตลักษณ์ให้สม่ำเสมอทุกปี สร้างคุณค่ามาตรฐานอัตลักษณ์พื้นที่สู่คุณค่าอัตลักษณ์ระดับมาตรฐานสากล สร้างพันธมิตร เครือข่าย จับกลุ่มรูปแบบท่องเที่ยว และมุ่งเน้นใช้อัตลักษณ์พื้นที่เพื่อเพิ่มขีดความสามารถการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวในเวทีนานาชาติ

บรรณานุกรม

- กระทรวงวัฒนธรรม. <http://www.m-culture.go.th/>
- กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น. <http://socialobec.go.th/library/document/asean/141254book04.pdf>
- กรมสามัญศึกษา. หน่วยงานพิเศษ. คู่มือสร้างเสริมประชาธิปไตยในสถานศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา. กรุงเทพฯ : หน่วยงานพิเศษกรมสามัญศึกษา. ๒๕๓๖.
- จิรัช วิระสย.**
- ธเนศ ขำเกิด. “ฝันถึงประชาธิปไตยบ้านเรา.” สารพัฒนาหลักสูตร. ๒๕๓๗.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. <http://www.dailynews.co.th>
- พนัส หันนาคินทร์. หลักการบริหารโรงเรียน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๒๙.
- วิถีประชาธิปไตย. <https://jiab007.wordpress.com/>
- สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา เล่ม ๒. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. ๒๕๓๑.
- _____ . คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๖). กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. ๒๕๓๖.
- _____ . คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๔๐). กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. ๒๕๔๐.
- _____ . รายงานผลการดำเนินงานการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนปีการศึกษา ๒๕๔๔. กรุงเทพฯ : สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษาสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. ๒๕๔๕.
- สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. รายงานปฏิรูปการศึกษาต่อประชาชน. กรุงเทพฯ :สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. ๒๕๔๔.
- อมร รักชาติชัย. ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน คู่มือการเรียนการสอนการเผยแพร่และการมีส่วนร่วม สำหรับครูอาจารย์ และผู้นำชุมชน. กรุงเทพฯ : การันต์การพิมพ์. ๒๕๔๓.
- Austin Ranney, *The Governing of Men*, op.cit., pp.๑๙๗.
- cf. Austin Ranney. *The Governing of Men*, New York: Holt, Rinehart and Winston, ๑๙๖๒, p.๑๗๒.
- Chenyang Li, op.cit., p. ๑๖๕.
- John Dewey (จอห์น ดีวีย์). http://writer.dek-d.com/baikaow_4114/story/viewlongc.php?id=422142&chapter=29
- William Ebenstein, et al., *American Democracy in World Perspective*, ๕th ed., New York: Harper and Row, ๑๙๘๐, p.๑๗.